

ύπὸ τοῦ Λουκρητίου, ὅτι ὁ Δημόκριτος αἰσθανόμενος τὰς δυνάμεις διὰ τὸ γῆρας ἐκλιπούσας ἔξτηθε δῆθεν τοῦ βίου ἔχουσίως.

Ο Δημόκριτος κατὰ μὲν τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεων ὑπερέχει πάντων τῶν συγχρόνων καὶ προγενεστέρων φιλοσόφων, κατὰ δὲ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὴν λογικὴν τῶν δικνογράτων ἀκολουθίαν τῶν πλείστων τούτῳ, δι' ὀμφύτερα δὲ ταῦτα κατέστη ὁ πρόδρομος τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπεις τὰς γνώμας αὐτοῦ συγχάκις μνημονεύει καὶ χρησιμοποιεῖ καὶ περὶ αὐτοῦ μετὰ μεγάλου πάντοτε σεβασμοῦ λόγου ποιεῖται.

Η συγγραφικὴ τοῦ Δημοκρίτου δρᾶσις ἐπεξετάθη κατὰ τὰς μέχρις ἡμῶν περιστωθείσας τῶν βιβλίων αὐτοῦ ἐπιγραφὰς εἰς τὰ μαθηματικά, τὰ φυσικά, τὰ θεϊκά, τὰ καλολογικά, τὴν γραμματικήν, τὰς τέχνας καὶ πᾶν ἐν γένει τὸ ἐπιστητόν. Ο Ἀριστοτέλης λέγει περὶ αὐτοῦ, «Δημόκριτος ξοκε περὶ ἀπάντων φροντίσαι». Ο Διογένης ὄνομάζει αὐτὸν γονιμώτατον φιλόσοφον συγγραφέα, ὁ δὲ Κικέρων παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν Πλάτωνα διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ φράσιν καὶ ἔξιμον τὴν σαφήνειαν αὐτοῦ, ὁ δὲ Πλούταρχος θαυμάζει τὸ τῆς λέξεως θεῖον καὶ μεγάλοπρεπές, ὁ δὲ Διογύσιος τάσσει τὸν Δημόκριτον παρὰ τῷ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει ὡς ὑπόδειγμα φιλοσόφου συγγραφέως.

Θεωρία Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου. Η ἀτομικὴ Θεωρία Θεωρητέα ἐν τοῖς κυρίοις αὐτῆς μέρεσιν ὡς ἔργον τοῦ Λευκίππου, ή δ' ἐφερμογὴ αὐτῆς ἐπὶ πάντα τὰ μέρη τῆς περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμης φεύγει καὶ φύσις ἔργον τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Δημοκρίτου. Ο Λεύκιππος (¹) ἦτο ὡς ὁ Παριενίδης πεπεισμένος (²), ὅτι γένεσις καὶ φθορὰ κατὰ τὴν κυρίαν τοῦ δρου ἐκδοχὴν ἀδύνατος ἐστιν καὶ ὅτι τὸ ὅν καθ' ἔκυτὸ δὲν μεταβάλλεται, ἐπομένως οὔτε πολλὰ

(¹) Ἀριστοτ. πἱρι γεν καὶ φθορ. Α', 8. 324, 6, 25 κ. ἐφ.

(²) Λί συγγράφει, ἐξ ὧν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Θεόφραστος παρίχουσιν ἡμῖν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λευκίππου εύριθησαν βραδύτερον μεταξὺ τῶν τοῦ Δημοκρίτου. Εντεῦθεν γίνεται φυνερόν, διὰ τὸ ὁ Ἐπίκουρος ἤρνετο τὴν ὑπαρξίην τοῦ Λευκίππου (Διογ. Γ', 13). Τὸν δὲ RÖHDE (Ueber Leucipp und Demokrit. Verhandl. d. 34 Philologenversamml. 1881. Jahrb. f. Philol., 1882 σελ. 741 κ. ἐφ.) παιρεθίντα νὰ διέξῃ, ὅτι ὁ Ἐπίκουρος εἶχε δίκαιον, ἐξηλεγκτεῖ πειστικότατα ὁ DIELS (Verhandl. d. 35 Philologenvers., σελ. 96 κ. ἐφ.).

ἐκ τοῦ κατ' ἀληθειαν ἑνὸς δύνανται νὰ γένηται, οὔτε ἐκ τῶν ἀληθῶν πολλῶν· τὴν ὑπερβολὴν δύνανται, τὴν κίνησιν, τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν τῶν συνθέτων προγράψαιν δὲν ἔθελε ν' ἀρνηθῆ.

'Αλλ' ἀντὶ διὸ τοῦτο νὰ κηρύξωσιν οἱ Ἀτομικοὶ μετὰ τῶν Ἐλεκτῶν τὴν πολλότητα τῶν δύντων καὶ τὴν μεταβολὴν αὐτῶν ἀπλούφασικ, συνεπέσαγχη τὸνάπολιν, ὅτι ὑπάρχουσιν δύντως πολλὰ γινόμενα καὶ φειρόμενα, μεταβαλλόμενα καὶ κινούμενα. Καὶ εἰδὴ δὲ πάντα ταῦτα οὐκ ἡσκεῖται ἀδύνατα ἀνεύ τοῦ μὴ δύντος, ὡς ὁ Παραμενίδης ἀπέδειξε, διὸ τοῦτο ἀνάγκη πᾶσαν νὰ ὑπάρχῃ καὶ τὸ μὴ δύναταις ὥσπερ καὶ τὸ ὅγ. 'Αντιτάττουσι λοιπὸν πρὸς τὴν ἀνωτάτην τοῦ Παραμενίδου ἀρχήν, τὸ δὲ οὐκ ἔστι, τὸν τολμηρὸν ἴσχυριτάν, ὅτι τὸ δὲ κατ' οὐδὲν ὑπάρχει μᾶλλον τοῦ μὴ δύντος, οὐ, ὡς ὁ Δημόκριτος ἔλεγεν, αμή μᾶλλον τὸ δὲν οὐ τοῦ μηδὲν εἶναι, αδέντο μὲν ὑνομάζων τὸ σῶμα, αμηδέντο δὲ τὸ κενόν. 'Αλλὰ τὸ μὲν δύναταις καὶ τὸν Παραμενίδην ἔστι τὸ πληροῦν τὸν χῶρον, τὸ πλῆρες, τὸ δὲ μὴ δύναταις κενόν. 'Ως τὰς κύρια συστατικὰ πάντων τῶν δύντων ἐχαρκτήσαν ἐποιέντος ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν. 'Ιux δυνηθῶτι δὲ νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἐκ τούτων τὰ φυνόμενα, ἐνίσιν τὸ πλῆρες διηγημένον εἰς ἀπειρούς τὸ πλῆθος διὸ δὲ τὴν συμφύτητα τοῦ ὅγκου αὐτῶν ἀληπτικὴς αἰσθήσει σωμάτικη. Ταῦτα δὲ ὑπελάμβανον κεχωρισμένα μὲν ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ κενοῦ, καθο' αὐτὸν δύναταις ἀδιασίρεται ταῦτου ἔνεκκα, διὶ τοῦ πληροῦντος ἐντελῶς τὸν ὄφ' ἐκυτῶν κατεχόμενον χῶρον καὶ οὐδὲν ἔχομεν εἰν ἐκυτοῖς κενόν· διὸ καὶ αἴτιον οὐ καὶ αντανάκτοι πυκνὰ σώματα δύναταις ὑνομάζονται. Ταῦτα δὲ τὰ ἀτομά εἰσιν ἀκριβῶς τοικῦτα τὴν φύσιν, οἷον τὸ τοῦ Παραμενίδου ὅν, ἐκν γάρ τις τοῦτο διηγημένον εἰς ἀναρθρωτά μέρη καὶ ἐντὸς ἀπείρου κενοῦ χώρου ὑπάρχοντα, τ. ε. ἀγένητα, ἀνώλευτα, πλήρη, οὐ ἔστι κενὸς χῶρος ἐν αὐτοῖς δὲν ὑπάρχει, καὶ διὸ τοῦτο ἀδιαίσεται, διὸ δὲ τὴν στερρότητα αὐτῶν ἀπαίδη καὶ ἀναλλοίωται· διότι τὸ ἐν ἐκυτῷ οὐδὲν μὴ δὲν ἔχον διαμένει κατ' ἀνάγκην παντελῶς ἵσιν ἐκυτῷ· ὅπου μέρη καὶ διάμεσα κενά δὲν ὑπάρχουσιν, ἐκεῖ μετακίνησις μερῶν ἀδύνατος· τὸ μηδενὶ ἐπιτρέπον νὰ εἰσδύσῃ εἰς ἐκυτόν, οὐδεμιᾶς ἔξωθεν ἐπιδράσεως καὶ οὐδεμιᾶς ἀλλαγῆς τῆς ὕλης ἔστι δεκτικόν. Τέλος δὲ τὰ ἀτομά εἰσι μᾶς φύσεως, ἦτοι τῆς αὐτῆς οὐσίας· διότι κατὰ τὸν Δημόκριτον μόνον τὰ ὄροισιδη δύνανται νὰ δρῶσιν ἐπ' ἀλληλα κατ-

νὰ πάσχωσιν ὅπ' ἀλλήλων, μεταξὺ δὲ ἔτερων καὶ διαφερόντων ἀλληλοδράνειαι καὶ ἀλληλοπάθειαι δὲν ἐγγίωρεῖ, καὶ διότι πᾶσσα διαφορὰς αὐτῶν ἀπὸ ἀλλήλων ἐστίν, ὡς ὁ Παρμενίδης ἀπέδειξεν, ἀκολουθίας τοῦ μὴ ὄντος, ὅπου δὲ ὑπάρχει καθαρὸν ὃν ἀνευ μὴ ὄντος, ἐκεῖ ὑπάρχει δινατή μόνον μία καὶ ἡ αὐτὴ ποιότης τοῦ ὄντος τούτου. Τὰ δὲ τομή διαφέρουσιν ἀπὸ ἀλλήλων μόνον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν ὅγκον αὐτῶν καὶ οὐδεμίαν ἐπιδέχονται κατὰ ποιὸν ἀλλοίωσιν, ἀλλὰς μόνον ἀλλαγὴν τόπου. Εἰς ταύτην δέρα καὶ μόνην ὀφείλομεν νὰ διαφέρωμεν τὰς ίδιότητας καὶ μεταβολὰς τῶν ὄντων. Μόνον αἱ αἰσθήσεις θεικνύουσιν ὄντας κατὰ τὸ ποιὸν ώρισμένα καὶ ἀλλήλων διάφορα, τοῖς δὲ πρώτοις στοιχείοις τῶν ὄντων, ἵτοι τοῖς ἀτόμοις, δὲν ἐπιτρέπεται ἡμῖν ν' ἀποδιδῷμεν τοικύτας ώρισμένας ίδιότητας, ἀλλ' ἐκείνην μόνην, ἡς ἀνευ τὸ δῆν, ἢ τὸ σῶμα, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ. Ἐν ἀλλαξις λέξεσιν ὃν ἐστιν ἡ τὸν χώρον πληροῦσα οὐσία, ἡ οὐλὴ καὶ ἔκυτήν, οὐχὶ δὲ ἡ καὶ ἔνας οἰονδήποτε τρόπον ώρισμένη οὐλὴ διότι πᾶς όρισμός ἐστιν ἀποκλεισμός, πᾶσα ώρισμένη οὐλὴ οὐκ ἐστιν δ, τι ἐστίν αἱ ἀλλαξι, ἐστιν ἐπομένως οὐ μόνον ὃν ἀλλὰ καὶ μὴ ὃν δέρα. Ή περὶ τοῦ ὄντος θεωρίας τῶν Ἀτομικῶν διαφέρει τῆς τῶν Ἐλεατῶν κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι μεταβιβάζει ἐπὶ τὰς πολλὰς καὶ ἔκκαστας οὐσίας δ, τι ὁ Παρμενίδης ἀπέδωκε τῇ μιᾷ καθολικῇ οὐσίᾳ ἢ τῷ σύμπαντι.

Ἄλλα πᾶς τότε οἱ Ἀτομικοὶ οὐδὲ δυνηθῶσι νὰ ἔργηνεύσωσι τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν παραγώγων ὄντων εἶς ἀτόμων διοίων τὴν φύσιν καὶ ἀμεταβλήτων; Τὰ δὲ τομή, λέγουσιν αἱ φιλόσοφοι οὗτοι, διαφέρουσιν ἀπὸ ἀλλήλων «ἀριμῷ καὶ διαθιγῇ καὶ τροπῇ μόνον», ἵτοι κατὰ τὸ σχῆμα, τὴν τάξιν καὶ τὴν θέσιν, διαφέρει π. χ. τὸ μὲν Λ τοῦ Ν κατὰ τὸ σχῆμα, τὸ δὲ ΑΝ τοῦ ΝΔ κατὰ τὴν τάξιν, τὸ δὲ Ζ τοῦ Ν κατὰ τὴν θέσιν. Μόναι αἱ τρεῖς αὖται διαφοράι εἰσιν αἱ αἰτίαι τῶν ἀλλων καὶ εἰς ταύτας μόνας ὀφείλομεν ν' ἀναφέρωμεν τὰς ίδιότητας καὶ μεταβολὰς τῶν ὄντων. Ηλὴν δημως τῶν τριῶν τούτων διαφορῶν δέχονται καὶ διαφορὰς μεγέθους καὶ βάρους τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ θεμελιώδη διαφορὰν θεωροῦσι τὸ σχῆμα καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ σπανίως αὐτὸν μόνον ἐξαίρουσι καὶ καλοῦσι καὶ αὐτὰ τὰ δὲ τομή σχήματα. Κατεύθεν ἀπειρκ ποιούσιν οὐ μόνον τὰ δὲ τομή, ἀλλὰ καὶ τὰ σχήματα αὐτῶν, οἷον σκαληγά καὶ ἀγκυστρώδη

καὶ κοῖλας καὶ κυρτὰς καὶ ρυρίκ ἄλλας· διότι μόνον, ὅταν αἱ ἀρχαὶ
ῶσιν ἀπειροι, δύνανται ν' ἀποδοθῆσιν εὐλόγως καὶ τὰ ἀπειρά φυ-
νόμενα καὶ αἱ ἀπειροι μεταβολαὶ καὶ ἄλλοιιστεις τῶν συνθέτων δυ-
τῶν, τότε μόνον δύναται τὸ οὔτε νὰ φάνηται ἐνκυτίον πρὸς ἄλλο
καὶ ἄλλο καί, μικροῦ τινος ἐμψυχνυμένου, νὰ μετακινήται, καὶ ὅλως
ἔτερον νὰ φάνηται, ἐνδεικτικός μετακινηθέντος· ἀπεκριθλάκτως ὑπιος ἐκ-
τῶν αὐτῶν γραμμέστων γίνεται τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας.

Τὰ δέ τοι μεγάλοι πόνοι δικρέφουσι προσέτι καὶ κατὸς τὸ μέγεθος, μετὰ
τῆς δικρέφειας τοῦ μεγέθους ἐστὶν ἀμέσως πεδιμένη καὶ η̄ κατὸς
τὸ βάρος. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δέ τοι μεγάλα εἰσὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, τὰ τοῦ αὐ-
τοῦ μεγέθους οὐκ ἔχωσι καὶ τὸ αὐτὸν βάρος. Η̄ τοῦ βάρους ἀρχα σχέ-
σις τῶν καθ' ἔκκατον σωμάτων ἐξηρτήται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῆς
σχέσεως τοῦ ὅγκου αὐτῶν καὶ ἐστιν ἀκριβῶς ἀνάλογος πρὸς αὐτόν,
τὸ μεῖζον ἐστιν βαρύτερον, τὸ ἔλαχιστον λιγυφύτερον. Πέκαν δὲ μεῖζον
κατὰ τὸν ὅγκον σῶματος ὑπάρχει λιγυφύτερον πώμαστος μικροτέρου,
οὐτίσ τούτου ἐστὶν διτι τὸ μεῖζον σῶματος ὑπάρχει λιγυφύτερον, κανὴ πλείσιον η̄ τὸ
μικρότερον, ἐπομένως δὲ ὅγκος αὐτοῦ καὶ τὸ ἀλιγίθειν ὑπάρχει μικρό-
τερος τοῦ ἑτέρου.

Τὸ κενὸν ἐνόσουν ἀπειρονοί· διότι τὸ κενὸν περιέχει τὰ ἀτομα καὶ χωρίζει αὐτὰ ἀπ' ἄλληλων. "(Οπου ἄρα ἀτομα ἔκει κατ' ὀνάργυην καὶ κενόν. Τὸ κενὸν ἄρα ὑπάρχει ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν ὕσπερ καὶ τὸ πλήρες. Δὲν διεκρίγον ὅμως οἱ Ἀτομικοί τὴν ἔννοιαν ταύτην οὕτως αὐστηρῶς, ὥστε νὰ μὴ περιδέχωνται ἀμεσον τῶν ἀτόμων ἐπιχρήν, μόνον τὴν προγραμματικὴν αὐτῶν ἔννοιαν ἡρμοῦντο.

Κατὸς τὰς προϋποθέσεις ταύτας ὑφείλουσι πᾶσαι μὲν τῶν ὄντων
αἱ ἴδιότητες ν' ἀναγκοῦσιν εἰς τὸ πλήθυος, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ
τὴν τοπικὴν σχέσιν τῶν ἀτόμων, ἐξ ἣν τὰ ὄντα σύγκεινται, πᾶσι δὲ
αὐτῶν μεταβολὴ εἰς τὴν διάφορον σύνδεσιν τῶν ἀτόμων. Λημβάνει τι
σύστασιν, ἐὰν συγκριτισθῇ σύμπλεγμα ἀτόμων, φύείρεται, ἐὰν διακλυθῇ
τὸ σύμπλεγμα τοῦτο, μεταβάλλεται, ἐὰν ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῶν
ἀτόμων ἀλλαχθῇ, ἢ ἐάν τινα αὐτῶν ἀντικαταστῶσιν ἀντὶ ἄλλων,
αὐξάνεται, ἐὰν νέα προστεθῶσιν ἀτόμα τοῖς παλαιοῖς, φύγει, ἐὰν
ἀποχωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ τινα. Ωστά τως μηχανικῆς φύσεώς ἔστι καὶ
πᾶσα ὄντος τινὸς ἐπίδρασις ἐπὶ ἄλλο ὃν, ἀποτελεῖται ἐκ πιέσεως καὶ
ῥισεως. "Οπουδέα φύγεται ὅτι συμβάνει δυναμικὴ ρόνον ἐπὶ τὰ

μακράν ἐνέργεια, ὅφείλομεν νὰ ὑμελογήσωμεν ὅτι αὕτη ἔστι μηχανικὴ καὶ ὅτι καθὸ τοικύτη δι' ἐπαφῆς γίνεται. Διὸ τοῦτο ἡ Ἀτομικὴ πειρᾶται νὰ ἐρμηνεύσῃ μετὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους πάντα τὰ τοικύτα γεγονότα διὰ τῆς «θεωρίας τῶν ἀπορροῶν»⁽¹⁾.

Καὶ τὰς δικφύρους δὲ φυτικὰς τῶν πραγμάτων ἴδιοτητας μηχανικῶς, ἥτις ἐκ τῆς πεστικῆς τῶν ἀτόμων σχέσεως, ἐρμηνεύουσιν οἱ Ἀτομικοί. Επειδὴ πάντα τὰ σώματα κατὰ τὴν οὐσίαν αὗτῶν εἰσιν ἀλλήλους δμοῖς καὶ δικφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ τὸ σχῆμα, τὸν ὅγκον καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν πρώτων στοιχείων, ἀναγκαῖως ἐπεταί ὅτι αἱ διάφοροι τῶν πραγμάτων ἴδιοτητές εἰσι παράγωγοι ὡς αὖτε τῷ προϊὸν τῆς συνθέσεως τῶν δικφορῶν τούτου. Καὶ αἱ παράγωγοι δὲ αὗται ἴδιοτητες δικφέρουσιν ἀλλήλων· διότι ἀλλαὶ μὲν αὗτῶν εἰσιν δμεσοὶ ἀκολουθίαι τῶν ἐν τῇ μίξει τῶν ἀτόμων σχέσεων ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου, καὶ ὅν ἡμεῖς ἀντιλαμβανόμεθα αὗτῶν, εἰσὶν δέραι ἴδιοτητες αὗτῶν τῶν πραγμάτων, ἀλλαὶ δὲ προκύπτουσιν ἐμμέσως ἐκ τῆς τῶν σχέσεων ἐκείνων ἀντιλήψεως ἡμῶν, δηλοῦσιν δέραι οὐχὶ τὴν ἴδιοτητα τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τῶν πραγμάτων προκληθεῖσαν ἀντίληψιν ἡμῶν. Οἱ Δημόκριτος λοιπὸν

(1) Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (περὶ γεν. καὶ φθορ. I, 8) ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος παράγουσι πᾶσαν τῶν ὄντων ἀλληλοπάθειαν καὶ ἀλληλοδράνειαν ἐκ τῆς ἐπαφῆς αὐτῶν. «Οὐ τι πάσχει ὑφ' ἑτέρου ὄντος, διὰν μέρη τούτου εἰσέλθωσιν εἰς τὰ κενὰ ἐκείνου. Μᾶλλον ὠρισμένως μυηρλονεύει τιὸν ἀπορροῶν 'Λλέξανδρος ἢ 'Ἀφροδίσιεὺς (φυ. nat. II, 23 σελ. 137 ἐκδ. Speng.) λέγων ὅτι ὁ Δημόκριτος τὴν ἐλκτικὴν δύναμιν τῆς μαγνήτιδος λίθου (περὶ ἣς κατὰ Διογ. Θ', ζ', 47 καὶ σύγγραμμα συνέταξεν) ἐπειρᾶτο νὰ καταστήσῃ καταληπτὴν ὥσπερ ὁ Ἐμπεδοκλῆς διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀπορροῶν· ἐδίξαζε δῆλα δὴ ὅτι ἡ τε μαγνήτις καὶ ὁ σίδηρος σύγκεινται ἐξ ἀτόμων δμοῖδῶν, ἀλλ' ἐν τῇ μαγνήτιδι παρέκεινται ταῦτα ἡττον πυκνά. Ἐπειδὴ δὲ ἔνθεν μὲν τὰ ὄμοια τείνουσι πρὸς τὰ δμοῖα, ἔνθεν δὲ κινοῦνται πάντα ἐν τῷ κενῷ, αἱ ἀπὸ τῆς μαγνήτιδος ἀπολυόμεναι ἀπορροαὶ εἰσδύονται εἰς τὸν σίδηρον καὶ ἐκολιθουσιν ἐξ αὐτοῦ μέσος τοῦ ἀτόμων αὐτοῦ, ταῦτα δὲ τείνουσι πρὸς τὴν μαγνήτιν καὶ εἰσέρχονται εἰς τὰ κενὰ αὐτῆς. Ταῦτη δὲ τῇ κινήσει ἀκολουθεῖ τότε καὶ ὁ σίδηρος καὶ φέρεται πρὸς τὴν μαγνήτιν, ἡ δὲ μαγνήτις δὲν κινεῖται πρὸς τὸν σίδηρον, διέτι οὔτες ὅλιγάτερα κενὰ ἔχει πρὸς εἰσδοχὴν τὸν ἀπορρόων τῆς μαγνήτιδος. Μέτι σπουδαιοτέρχν ἐρχριμογήν τῆς θεωρίας τῶν ἀπορροῶν, ἐν ἦν ὁ Δημόκριτος συμμρωνεῖ ὠσκύτως τῆς Ἐμπεδοκλεῖ, οὐδὲ ιδωμεν παρακατιόντες ἐν τῷ περὶ αἰσθήσεως καὶ νοήσεως κερκλαίῳ.

πρῶτος ποιεῖται τὴν σπουδαιότερην ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς γνώσεως διάχρισιν πρωτευούσην καὶ δευτερευούσην ίδιωτητῶν, περὶ ἣν 21 αἰώνας μετὰ ταῦτα ἡσχυλόθη ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος Λόκκιος. Καὶ ὅμεσοι μὲν ίδιωτητές εἶστι τὸν βάρος, οὐ πουκάτης καὶ οὐ παληρότης, ἔμμεσοι δὲ τὸ θερικὸν καὶ ψυχρόν, οἱ χρυσοὶ καὶ τὰ χρώματα κλ. «νόμιμη γλωσσὴ νόμιμη πικρότιμη, νόμιμη θερμότιμη, νόμιμη γραχρότιμη, νόμιμη δὲ ἀτομα καὶ περίτη»⁽¹⁾. Τότε πράγματική οὐσία οὐπάρχουσι μόνον τὰ ἄτομα καὶ τὸ ιενόν, οἱ δὲ πουκάτητες γλυκοὶ καὶ πικροὶ καὶ θερικοὶ καὶ ψυχροὶ καὶ χρῶματα κλ., νομίζονται μόνον καὶ δοξολογούνται οὐρή τῆς ήμερης, ἐκφράζονται μόνον τῶν τρύπων, καθ' ὃν ἐνεργοῖσιν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ήμερην οὐ πράγματική οὐσία.

Τὰ τέσσαρα τοῦ Ἡμιπεδογλέων στοιχεῖαν ὁ Δημόκριτος οὔτε ὡς στοιχεῖαν κακτὸς τὴν αὐστηρὸν τοῦ θραυστοῦ εἶναι οὔτε τὰς ἀποδέχηται, διότι τὰ πρῶτα τῶν ὄντων εἰσὶ κακτὸν τὰς ἄτομα μόνον, οὔτε ὡς ἐξ ἀτύπιων συγκείμενα συστατικὰ μερη πάντων τῶν ὄλλων δροστῶν πράγματων. ὡς δὲ Ηλάστων οὐτερούν ἐπιβίησε, διότι ἐκ τῶν ἀπείρων σχημάτων τῶν ἀτύπων δὲν θάπερέκυπτον τέσσαρα μόνον δροστὸς στοιχεῖα. Λαφ' οὖ δὲ ὄλλος τις φιλόσοφος εἰσῆγε τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, δὲν ἐδύνατο νὰ μὴ στρέψῃ πρὸς αὐτὰ τὴν προσοχὴν. οὕτως δὲ Δημόκριτος καὶ νὰ μὴ μπορείτεροθῇ νὰ ἐρμηνεύῃ τὰς ίδιωτητας αὐτῶν ἐκ τῶν ἀποτελούντων αὐτὸς ἀτύπων. 'Ἄλλα' ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων μεγίστης σπουδαιότητος ἔθεσθει μόνον τὸ πῦρ, ὡς τὴν κινούσιν καὶ ἐμψυχοῦσαν τὴν δλην φύσιν ἀρχήν, ὡς τὸ ίδιως νοητικὸν στοιχεῖον. διὸ δὲ τὴν εὐκινησίαν αὐτοῖς ὑπελάμβανεν ὡς συγκείμενον ἐκ σμικροτάτων λείων καὶ στρογγύλων ἀτύπων, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ διαφόρων ἀτύπων μεριμνένα καὶ μόνον κακτὰ τὰ μέγεθος τῶν μερῶν αὐτῶν ὅπερ' ἀλλήλων διακρινόμενα.

'Ἀλλὰ πῶς τὰ ἄτομα σχηματίζουσιν ὥριταιμένας συνδέσεις; πῶς πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν σύστασιν τῶν συνθέτων πράγματων; 'Η λύσις τοῦ ζητήματος τούτου οὐ ἀπαγορεύεται ήμερες κακτὸς πρῶτον.

Κοσμογονία. Πάντα λοιπά τάτουρα κινοῦνται διὸ τοι

(1) Δημόκρ. 'Λαπαπίδη. Φιλ. I. περὶ Nullach. ἀν. ἀν. τόμ. I. σελ. 357.

ιδίου βάρους ἐξ αἰτίνος ἐν τῷ ἀπείρῳ κανῷ χώρῳ πρὸς τὰ κάτω.⁽¹⁾ "Ἐπειδὴ δ' ἐνταῦθι, ὡς οἱ Ἀτομικοὶ ἐδόξαζον, τὰ μεῖζον καὶ διὰ τοῦτο βαρύτεροι ἀτομικοὶ ταχύτερον πίπτουσι τῶν μικροτέρων καὶ κουφοτέρων, ἀλληλοτυποῦσι καὶ συγκρούονται πρὸς ἀλληλα· οὕτω δὲ τὰ μὲν μικρότεροι ὀθιοῦνται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέτου διευθύνσεως τῶν δύο τούτων κινήσεων, ἐκ τῆς συγκρούσεως καὶ τοῦ ἀποπαλμοῦ τῶν ἀτόμων, γεννᾶται δίνη." Ενεκκ δὲ τῆς στροβιλοειδοῦς ταύτης κινήσεως, τὸ μὲν συνέργονται τὰ δύο ειδῆ ἀτομικοῦ, τὸ δὲ σχηματίζονται διὰ τῆς συμπλοκῆς τῶν διαφόρων κατὰ τὸ σχῆμα ἀτόμων κεχωρισμένα καὶ πρὸς τὰ ἔξω περιφερῆ συμπλέγματα ἀτόμων ἢ κόσμοι. Επειδὴ δέ ἡ μὲν κίνησις ἀναρχος οὔτε τυγχάνει, ἡ δὲ τῶν ὀτόμων ὑπόστασις καὶ ὁ κενὸς χῶρος οὐδὲν ἔχουσι πέρας, ἐπετοι κατ' ἀνάγκην ὅτι τοιωτοι κόσμοι ἀναρθρώτοι ἀείποτε ὑπῆρχαν, οἵτινες ἐν ποικιλωτάταις καταστάσεσιν εὑρίσκονται καὶ τὰ δικφορώτατα ἔχουσι σχήματα. Μόνον εἰς τῶν ἀναρθρώτων τούτων κόσμοιν ἔστι καὶ ὁ κόσμος, εἰς δὲ τὴν ἡμέτερην ἀνήκοιν.

"Οἱ ἡμέτεροι κόσμοι συνέστη ὥδε·

"Ἄφ' οὖ διὰ τῆς συγκρούσεως πολλῶν καὶ δικφορῶν ἀτόμων διεκρίθη σύμπλεγμά τι ἀτόμων καὶ τὸ μὲν ἐλαφρότεροι μέρη αὐτοῦ ἔχωρησκν πρὸς τὰ ἄνω τὸ δέ ὅλον διὰ τῆς συμπιπτούσης ἐνεργείας τῶν ἀντιθέτων κινήσεων ἐτέθη εἰς κίνησιν περιστροφικὴν, ἐπεκάθηντο τὰ πρὸς τὰ ἄνω ἔξωθιούμενα σώματα ἐπὶ τοῦ ἔξωτάτου πέρικτος τοῦ ὅλου κυκλοτερῶν καὶ ἐσχημάτιζον οὕτω περὶ αὐτὸν εἶδος ὑμένος. Καὶ τὸ μὲν περίβλημα τοῦτο ἐλεπτύνετο βαθύτατον καὶ κατ' ὅλην, καθ' ὅσον τὰ μέρη αὐτοῦ ἐφέροντο διὰ τῆς κινήσεως ἐπὶ μακρῶν καὶ μακρῶν εἰς τὸ μέσον, ὃ δὲ ὅγκος τοῦ σχηματίζομένου κόσμου γένετο ἀδικλείπτως διὰ τῶν ἀεὶ προσερχομένων αὐτῷ ἀτόμων. Εκ τῶν ἀτόμων, ἐπερ κατέπεσον ἐν τῷ μέσῳ ἐσχηματίσθη ἡ γῆ, ἐκ δὲ τῶν πρὸς τὰ ἄνω χωριζόντων ὁ οὐρανός, τὸ πῦρ καὶ ὁ ἀέρας. Μέρος αὐτῶν ἐσφαριστοεὶς πυκνοτέρους ὅγκους, οἵτινες κατ' ὅργας ἤσκην ἐν καταστάσει ὑγρῷ.

(1) Τοῦτο ἔστιν ἀποδειγμένον ἐκ τε τῆς περὶ τοῦ βάρους τῶν ἀτόμων θεωρίας καὶ τῶν ἀπορήσεων τοῦ Ιιλάτιους, Ἀριστοτέλους, Θεοφράστου καὶ ἀλλων· οἷς Zeller, Philos. d. Griechen. I^s, 868 x. ἐφ., δι' οὐδενὸς δὲ μέχρι τοῦτο λόγου προσυχῆς ἀξίου ἀνηρρέθη.

καὶ πηλώδει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μετ' αὐτῶν περιφερόμενος καὶ ἡ ἐπιέσθη
ὑπὸ τῶν ἀνιόντων ὅγκων καὶ ἐτέλη εἰς βίξιν στροβιλώδη κίνησιν,
ἀπεξηράνθησκεν ὑπὸ κατ' ὄλγον καὶ ἀνεργέγοντον διὰ τὴν το-
χεῖν κίνησιν καὶ συνέστησαν οὕτω τὰ ἀστρα. Καθ' ἔμοιον τρόπον
ἔξεθλιθησκεν ἐκ τῆς γῆς διὰ τῆς πιέσεως τῶν ἀνέμων καὶ τῆς ἐπενερ-
γείκες τῶν αστέρων τὸ μικρὸν μέρη. Τοπερ συνέρρευσκεν ὃς ὅδωρ πρὸς
τοὺς κοιλουσὶ τόπους καὶ ἐπυκνώθη οὕτως ἡ γῆ εἰς στερεὸν ὅγκον. Ἡ
πύκνωσις αὕτη τῆς γῆς ἐξακολουθεῖ γινομένη καὶ μέχρι σήμερον. Διὰ
τοῦ αὐξανόμενον ὅγκου καὶ τὴν πυκνότητας αὕτης ἔλκειν ἡ γῆ τὴν
σταθερὰν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς, διε-
μπάρχειν ἔτι μικρὸν καὶ κούρη, ἐπλάζεται τῷδε κακεῖσse.

Τὸ σύμπαν, περιβιλλόμενον κύκλῳ ὑπὸ στρῶματος καλῶς συνδε-
δεμένων ἀτόμων, αἰωρεῖται ἐν τῷ ἀπείρῳ κανῷ. Τὸ μέσον αὐτοῦ ἀπο-
τελεῖ ἡ γῆ, ὁ μεταξὺ τοῦ μέσου καὶ τοῦ στερεοῦ περιβλήματος χῶ-
ρος ἐστιν ἀέρος πεπληρωμένος, ἐν ᾧ κινοῦνται τὰ ἀστρα. Τὴν γῆν
φυγαζοῦνται οἱ Ἀτομικοὶ διτκοειδῆ, ἐποχομενῆν τῷ οὐρανῷ διὰ τὸ πλά-
τος αὕτης. Τὰ ἀστρα εἰσὶν κατὰ τάνωτέρῳ γεώδῃ σώματα, διὰ τὴν
περιφορὰν τοῦ οὐρανοῦ διάπυροι καταπτάντα· τούτοις μάλιστα ἔλεγον
ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἀντεξηγόρας περὶ τοῦ ἥλιου καὶ τῆς πελήνης, ἐν
ἡ διέκρινε πεδίοις καὶ ὅρη καὶ φάραγγες. Τὰ δύο ταῦτα οὐράνια
σώματα ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς τὸν πυρῆνα ἴδιον κίσμαν, ἀλλ' ὕστε-
ρον ὁ ἥλιος, μεγεθυνομένου τοῦ περὶ αὐτὸν κύκλου, ἐπληρώθη πυ-
ρός. Οἱ ἥλιοις καὶ ἡ σελήνη ἐπὶ τίνος προγενεστέρας βριχύσθεις τῆς
ἀναστάζεως αὔτῶν κατελήφθησκεν ὑπὸ τῶν περὶ τὴν γῆν φρομένων
ὅγκων καὶ οὕτως ἐτάχθησκεν εἰς τὸ κυρικὸν ἡμίον σύστημα. Τὰ
ἀστρα κινοῦνται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δύσην, καὶ ἡ ταχύτης αὐτῶν
ἐλαττοῦνται κατὰ τὴν ἀπόστασιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ περικύκλου τοῦ κό-
σμου· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἥλιος καὶ οἱ πλανῆται κινοῦνται βραδύ-
τερον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, τοις ἥλιοις δὲ πάλιν
βραδύτερον ἡ σελήνη. Τὸ φῶς τῶν ἀστέρων τρέφεται ὑπὸ τῶν ανα-
θυμιάσσων τῆς γῆς. Περὶ τῶν ἀκλείψιων τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἥλιου,
περὶ τοῦ φωτὸς τῶν ἀστέρων, τοῦ γχλαζίου, τῶν κομητῶν, καὶ περὶ
τοῦ μεγάλου ἔτους συμφωνεῖ ὁ Δημόκριτος τῷ Ἀντεξηγόρᾳ. Τοὺς σε-
σμούς ὑπελάμβανε προερχομένους ἐξ ἐνεργείκες ὑπογείων βευκάτων ὑδά-
των καὶ πνευμάτων. Τὴν βρούτην, τὴν ἀστραπήν, τὸν πρηστῆρος πει-

ράται νὰ ἔχει γηνεύσῃ ἐκ τῆς ποιότητος τῶν γεννώντων αὐτὰ νεφῶν, τὴν δὲ διάφυρον ἐνέργειαν τοῦ κερκυροῦ ἐκ τούτου, διὰ ὅλλα μὲν σώματα ἀνθίστανται πρὸς τὸ κερκύνιον πῦρ, ὅλλα δὲ ἀραιά καὶ πολύποροι ἀφιέπιν αὐτὸν ναζδιέλθονται. Τὸ πνεῦμα λαμβάνει σύστασιν, δταν ἐν τῷ ἀέρι μπάρχει συμπεπυκνωμένα πολλὰ ἄτομα ἐν στεγῷ χώρῳ, δταν ἔχωσι χωρὸν νὰ ἔκταθῶσι, γίνεται γηνερία.

Καὶ τῆς λύσεως τοῦ πολυθρυλήτου ἐν τῇ ἀρχαιότητι προβλήματος, πόθεν ἡ τοῦ Νείλου πλήμμαρα, ἐπελάθετο ὁ φιλόσοφος, εἶλε δὲ αὐτὸν ὥδη. Εταν περὶ τὸ τέλος τοῦ θέρους ἀναλύωνται αἱ γιόγες ἐν τοῖς πρὸς ἄρκτον ὄρεσιν, αἱ ἀναθύμιάστεις αὐτῶν ὑπὸ τῶν βορείων ἀνέμων πρὸς μεσημβρίαν φερόμεναι καὶ ἐπὶ τῶν Λιθιστικῶν ὄρεων πίπτουσαι προκαλοῦσι τὰς πλημμύρας τοῦ Νείλου. Περὶ τῆς θαλάσσης ἐδίξαντες ὅτι ἔχει καὶ γλυκὺ οὖσαρ, ἐξ οὗ τρέφονται οἱ ιχθύες.

Η ὁργανικὴ φύσις. Λίαν ἐπιμελῶς ἐξήτασεν ὁ Δημόκριτος οὐ μόνον τὰ ζῷα, ὅλλα καὶ τὰ φυτά, ἐπιμελέστατα δὲ τὸν ἀνθρώπινον. Ἀλλὰ μάνη ἡ ἀνθρωπολογία αὐτοῦ ἐστι καὶ ὑπὸ φιλοσοφικὴν ἐποψιν σπουδῆς ἀξία, τὰ δὲ περὶ φυτῶν καὶ ζώων παραδεδομένοις περιορίζονται μόνον ἐν τισι παρατηρήσεσι καὶ εἰκασίαις. Τὰς περὶ τῆς γεννήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν ἐμβρύων, περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζώων δύξας, ὅτι ἐκ τῆς Ιλύος ἐγεννήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν, ἔχει κοινάς μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων.

Τὸν ἀνθρώπον ἔνεκκ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ κατασκευῆς καὶ τοῦ σχήματος θεωρεῖ ὑψίστου θαυμασμοῦ ἀξίον. Περιγράφων δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δὲν ἐπιμένει μόνον περὶ τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν μερῶν αὐτοῦ, τῆς θέσεως καὶ φύσεως αὐτῶν, ὅλλ' ἐξαίρει καὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν σημασίαν ἐκάστου μέλους πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τηλικκύτης ἀγάπης, ὥστε, καίτοι ἡ πρὸς ἐξήγησιν τῆς φύσεως θεωρία αὐτοῦ ἐστι μηχανική, κλίνει καὶ πρὸς τὴν τελολογίαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ Σωκράτους ἡρέετο ἀγῶνα νικηφόρον κατὰ τῆς ἀρχαίας φυσικῆς. Ὁ ἐγκέφαλος ἐστι «φύλαξ δικνοτῆς», ἡ ἀκρόπολις τοῦ σώματος, ὁ ἀρχῶν τοῦ ὅλου, ὃ ἐδόθη ἡ δύναμις τῆς νοήσεως. Η καρδία ἐστὶν ἡ βιοτιλίς, ἡ τροφὸς τῆς ὄργης («βιοτιλίς ὄργης τιθηνός»), ὡπλισμένη μετὰ θώρακος κατὰ πάσης προσβολῆς τὸ ἥπαρ ἐστιν «ἀπιθυμίης αἴτιον». Περιγράφων δὲ τὰ αἰσθητήρια ὅργανα καὶ τὰ φω-

νητικὰ ἀποδεικνύει πόσον καταλλήλως πρὸς τὸ ἔργον αὐτῶν ὑπάρχουσιν ἔκκστατημένα. Δὲν λέγει μὲν δικαιοῦμενον ὅτι ἀπὸ σκοποῦ εἰσὶ κατεσκευασμένα, δὲν προγραμματεύεται δῆλον δὴ περὶ αὐτῶν τελολογικῶς, ἀποδιδοὺς δὲ ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα οὐχὶ εἰς τυγχίνην σύμπτωσιν τῶν περιστάσεων, ἀλλ' εἰς τὴν φύσιν ὡς εἰς ἐνύτητα, ἵτις οὐδὲν ἄνευ λόγου καὶ ἀνάγκης ποιεῖ, πλησιάζει πολλῷ πλέον πρὸς τὴν καταφραγουμένην ὥπ' αὐτοῦ τελικογίζειν ἢ ὅσην καθίστηται δυνατόν ἢ περὶ ἀτόμων θεωρίας αὐτοῦ. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἄλλον ἐδύνκτο νὰ ὑποκριθεύεται ἢ σηματικόν τι στοιχεῖον, ἀτομος οὐσία. 'Ἄλλ' ἡ ἀτομος αὕτη οὐσία ἔπρεπε νὰ ἦται κατάτη, ὅστε νὰ ἐργαγεύηται ἐξ αὐτῆς ἡ ἴδια κατασκευή τῆς ψυχῆς φύσις, ἡ κίνησις, ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις αὐτῆς. 'Ο Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος παρετήρουν, λέγει ὁ 'Λαϊττοτέλης, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔστι τὸ παρέχον τοῖς ζώοις τὴν κίνησιν, ὅτι αὕτη ἔστι τὸ πρώτως κινοῦν. Οἱόρενοι δὲ ὅτι τὸ μὴ κινούμενον αὐτὸν δὲν ἐνδέχεται νὰ κινῇ ἔτερον, τῶν κινουμένων τι ὑπέλαχον τὴν ψυχὴν. 'Ἄλλ' εὑκινητότερον πάντων τῶν σχημάτων διὸ τὴν ριψοφύσειν καύτοις ὑπελάμβανον τὸ σφκιροειδές, σφκιροειδές δὲ ἔστι τὸ πῦρ. 'Η ψυχὴ δέρεται ἔπρεπε νὰ ἦται πῦρ, σφκιροειδῆ πυρὸς ἀτομος. Μή; τὸ αὐτὸν φέρει καὶ ἡ ἄλλη τῆς ψυχῆς ἴδιατης, τὸ νοεῖν, διότι καὶ ἡ νόησις κίνησίς ἔστιν. 'Η τε κατ' αἴσθησιν δέρε καὶ ἡ κατὰ λόγον ἐν τῷ ἀνθεπτῷ ἀρχὴ κίνησις οὖσα τυγχάνει τὴν κίνησιν οὐδικαὶς ἄλλοις δύνανται νὰ εὔρωσιν οἱ 'Ατομικοὶ ἢ ἐν τοῖς σφκιροειδέσι τοῦ πυρὸς ἀτόμοις, ἐν τῷ θερμῷ. 'Οθεν δὲ Δημόκριτος ἀποδέει καὶ λειπίνει καὶ λεπτύνει καὶ οὕτως ἐξευγενίζει τὸ ἀτομο, ἐξ ὃν ἀποτελεῖται ἡ ψυχὴ. ἀλλ' ἡμιος μένουσιν ἀτομος διακό, στρογγύλος τὸ σχῆμα καὶ πυρῶδη τὴν φύσιν. 'Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Δημόκριτον ἐκ τοιωτῶν πυρωδῶν ἀτόμων συνσταται ἡ ψυχὴ, ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην παντογοῦ, ἐνīκ ύπαρχουσι τοιαῦτα ἀτομα, παντογοῦ δέρχ τοῦ πόρωντος διατελοῦνται δὲ αὐτὸς κατὰ τὴν ἐκυτῶν φύσιν ἐν ἀδικλείπτῳ κινήσει κινοῦσι καὶ τὸ περὶ ἐκυτός. 'Ο Δημόκριτος μόλιστος διξάζει ὅτι, ὅπου δύο ἀτομος ὑπάρχουσιν, ἐκεῖ παρεντίθεται καὶ ἐν στρογγύλον πυρῶδες ψυχικὸν ἀτόμον. 'Άλλος τὸ σφκιροειδῆ τοῦτο ἀτομος ὡς λεπτύτατος καὶ εὐκινητότατος ἐξέρχονται τοῦ πόρους ἐκθλιβίρενος μόλιστος ὑπὸ τοῦ περιέχοντος. Οὕτω δὲ διεξέλειπεν ἡ ψυχὴ, εἰ μὴ προπήρχετο βοη-

Οοῦσακ ἡ ἀνυπνοή, δι' ᾧ τὸ μὲν νέχ εἰσάγονται ἀτομα, τὸ δὲ καὶ κωλύεται τῶν ὑπαρχόντων ἡ ἔξοδος. "Οἱεν δρος ζωῆς ἐστιν ἡ ἀνυπνοή, ὅταν δ' αὕτη πανύσηται λειτουργοῦσα, αἴρεται πᾶσας ἀντίστασις πρὸς τὴν ἔξοδον τῶν ὑπότου περιέχοντος ἐκθλιβομένων ἀτόμων, ἔξερχονται τότε τὰ ποτε λεῦντα: τὴν ψυχὴν ἀτομα καὶ ἐπέρχεται οὗτως ὁ θάγκτος." Ωστε ζῆν μὲν ἐστι τὸ ἀναπνεῖν, ἀποθνήσκειν δὲ τὸ ἀκπιεῖν.

'Αφ' οὐ καὶ ψυχὴ ἔξ ἀτόμων συνίσταται' ὡς καὶ τὸ σῶμα, ἐπρεπε γὰρ μὴ ποιῆται διάκρισιν σώματος καὶ ψυχῆς ὁ Δημόκριτος. Καὶ δημοσὴ ψυχὴ κατὰ τὸν Δημόκριτον τυγχάνει τι ὑπέρτερον τοῦ σώματος, τὸ κατ' ἔξοχὴν οὐσιῶδες ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ δὲ σῶμα ἐστὲ μόνον τὸ σκῆνος τῆς ψυχῆς. Διὸ συμβουλεύει μᾶλλον αὐτῆς να φροντίζωμεν ἡ ἐκείνου· «ψυχὴ μὲν γὰρ τελεωτάτη σκήνεος μοχθηρίην δυθοῖ, σκήνεος δὲ λαχὺς μὲν λογισμοῦ ψυχὴν οὐδέν τι ἀμείνω τίθησι». Τὸ σωματικὸν κάλλος μὲν τοῦ νοῦ ἐστί τι ζωῶδες, λέγει. Τῶν μὲν θηρίων ἡ εὐγένεια ἔγκειται ἐν τοῖς σωματικοῖς προτερήμασι, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἐν τοῖς θηρικοῖς. Η εὐδαιμονία, λέγει, κατοικεῖ ἐν τῇ ψυχῇ, τὸ ὄψιστον ἀγαθόν. ἔγκειται ἐν τῇ εὐθυμίᾳ (ἐν τῇ δρῦῃ τῆς ψυχῆς διαθέσει). Διὸ τὰς βλάβες τοῦ σώματος καθίστησι τὴν ψυχὴν ὑπεύθυνον. Διὸ λέγει, εἰ τὸ σῶμα κατήγγελλε τὴν ψυχὴν ἐπὶ κακῇ μεταχειρίσει, οὐκ κατεδίκαξεν οὐτίν. «εἰ τὸ σῶμα δικάσκει τῇ ψυχῇ κακώσεις, οὐκ δὲ οὐτὶν ἀποφυγέειν». Τὰς ψυχῆς ἀγκυλάς εἰσι θεῖαι, τὰ δὲ τοῦ σώματος ἀνθρώπινα. Ο ἀνθρώπινος νοῦς ἐστι θεῖον ὅν, ἐστὶ θεός. Δὲν ἀντιφέσκουσι ταῦτα πρὸς τὴν ὑλικὴν τῶν ἀτόμων θεωρίαν; Οὐχί· ἡ ψυχὴ ἐστί τι σωματικὸν ὡς πάντα τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ σωματικὰ ὑπάρχοντισιν οὗτω διάφορας ὡς τὸ σχῆμα καὶ ἡ σύνθεσις τῶν ἀτόμων, ἔξ ὧν συνίστανται, δύναται ἐπομένως σῶμα τι νὰ ἔχῃ ιδιότητας, αἵτινες οὐδενὶ ἀλλῷ ιδιάζουσι, καὶ ὅπως ἡ σφράγις θεωρεῖται τὸ τελειότατον σχῆμα, οὗτοι δύναται ὁ Δημόκριτος νὰ δέχηται ὅτι τὸ λεπτότατον ἐκ σφριροειδῶν ἀτόμων συνίσταμενον, ἥτοι τὸ πῦρ ἢ ἡ ψυχὴ, ἐστὶν ὑπέρτερον παντὸς ἑτέρου κατὰ τὴν ἀξίαν. Τὸν νοῦν θεωρεῖ ὁ Δημόκριτος ὡς ἀλλοι τῆς ὑλικῆς θεωρίας ὀπιζότος ('Ηράκλειτος, οἱ Στωικοί) τὸ τελειότατον σῶμα. Ήπειδὴ δὲ τὸν νοῦν ταυτίζει τῇ ψυχῇ καὶ τὴν ψυχὴν τῇ θεῷ μη καὶ πυρίδαι ὑλη, ἀνάγκη νὰ δέχηται ἐν παντὶ.

τοιαύτην ἀκριβῶς ψυχὴν καὶ νοῦν, ὥστην εὑρίσκει ἐν κύτῳ ζωὴν καὶ θερμότητα. Ἐν πᾶσιν ἄρχ τοῖς οὖσιν ἐνοικεῖ ψυχὴν καὶ νοῦς. Δοξάζει δὲτι ἐν τῷ ἀέρι ὑπάρχει πολὺς νοῦς καὶ ψυχὴ, ἀλλως δὲν θὰ ἐδυνάμεθα νὰ εἰσπνεύσωμεν ἐξ αὐτοῦ ζωὴν καὶ ψυχὴν. Καὶ τοῖς φυτοῖς ὅπονέρει ψυχὴν καὶ ἐν γένει πάντα μετέγουσι ψυχῆς καὶ τὸν νεκρὸν ἔτι τῶν σωμάτων· διὸτι καὶ ἐν τοῖς νεκροῖς σώματι ὑπολείπεται τὸ θερμοῦ καὶ αἰσθητικοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον ἐξηπλωμένον θερμὸν καὶ νοερὸν ἐγκαρκυτήριζεν ὡς τὸν ἐν τοῖς οὖσι θεόν. Δὲν πρέπει ἕμως νὰ νοήσωμεν αὐτὸν ὡς τινας τὴν σύμπον κινοῦσκην δύναμιν, οἷος ἔστιν ὁ νοῦς τοῦ 'Αντεγγέρου ή ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ τοῦ Ηλατιονος· διὸτι ὁ Δημόκριτος τὸ θεῖον οὐχ ὅποις προσωπικόν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἐνικτόν τι ὅν, οὐδὲ ὡς ψυχὴν ὑποληχυθόνει, παραδέχεται δὲ τὸ θεῖον ὡς ἀρχὰς νοερός, πυρὸς ὄπωρος. Μὲν παρέχουσι ζωὴν καὶ κίνησιν καὶ, διότι ἐν ὑπάρχωσι πολλά, παράγουσιν ἔτι καὶ νοῦν. Τὸν νοῦν δὲν θεωρεῖ ἄρχοντα τὴν κοινωποτέλειαν δύναμιν, ἀλλ' ὡς ὅλην τινὰ πλησίον ἀλλων.

Ἐν τοιούτοις γένεσι. Η αἰσθητικαὶ καὶ γνῶστις τῶν ἐκτὸς ὄντων στηρίζεται καὶ κατὰ τὸν Δημόκριτον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, τῷ δρυΐῳ ή γνῶσις. Παραδέχεται λοιπὸν καὶ ὁ Δημόκριτος ὡς ὁ 'Εμπεδοκλῆς δὲτι αἰσθανόμεθα τῶν ἐκτὸς διὰ τῶν ἐν ἡμῖν ὄμοιων ἐκείνωις. Διὸν καὶ πάσχειν ἐπὶ ἀνομοίων ὑποληχυθένται ἀδικνύσσοτον ὑπὲ τῶν φιλοσοφῶν τούτων. Διότι τὰ ἔτερα καὶ δικρέφοντα δὲν ἐγγιωρεῖν νὰ πάσχωσιν ὑπὸ ἀλλήλων. Καὶ ἡ μεταξὺ δικρέφων καὶ ἀνομοίων παραστηριμένη ἀλληλοπάθεια καὶ ἀλληλοδράσεια γίνεται οὐχὶ κακὸν ταῦτα εἰσιν ἔτερα, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ὑπάρχουσιν ἀλλήλων ἕμως.

Αἰσθητικαὶ καὶ νόησις εἰσὶ κατὰ τὸν Δημόκριτον ἀλλοίωσις τοῦ σώματος, αὗτη δὲ τυγχάνει δυνατὴ μόνον διὰ ἀμέσου τῶν ἀτόμων ἀλληλοπαθείας καὶ ἀλληλοδράσείς, μόνον διὰ μηχανικῆς ἀλλήλων ἐπαφῆς. Ταῦτη δὲ τὴν ἐκτὸς μετὰ τῆς ψυχῆς ἐπαφήν, ἐξ ἣς γεννᾶται ἡ αἰσθητικαὶ καὶ ἡ νόησις, κακταπευθεῖς ὄμοιος τῷ Εμπεδοκλεῖ διὰ τῆς θεωρίας τῶν ἀπορρριῶν προστιθετεῖς καὶ τι ἴδιον.

Ἐκ τῶν προγράτων ἀπολύονται ἀπορροκτὶ φέρουσι τὴν ἐκάστη τὸ σχῆμα τοῦ ἐξ οὗ ἀπελύθη πράγματος. Λε γριοσχήματες αὗται ἀπορροκτὶ εἰσὶ διὰ τοῦτο εἶδωλα τῶν προγράτων η, ὡς ὄνομάζει αὐτὰ ὁ Δημόκριτος, δείκνει. Τὰ εἶδωλα ταῦτα φερόμενα ἐν τῷ ἀέρι ἀπο-

τυποῦνται ἐν αὐτῷ οἵοις ἐκμάγματα τῶν εἰδώλων, ἐφάπτονται τοῦ πόρκτος καὶ εἰσερχόμενα διὰ τῶν πόρων αὐτοῦ ἔνοῦνται μετὰ τῶν ἐν τῷ σώματι ὑπαρχόντων ὅμοίων τῆς ψυχῆς ἀτόμων καὶ γεννῶσιν οὕτω τὴν αἰσθησιν ἄλλην ἔκτὸς πραγμάτων. Τὰ δείκελα δ' ὅμως ταῦτα δὲν φέρουσι μόνον τὸ ἔξωτερικὸν τῶν προτύπων σχῆμα, ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεις τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν καταστάσεως. "Ἄν δὲ τυγχάνωσιν ὅντες ζῷαν δείκελα, φέρουσιν ἐμφάσεις τῶν κατὰ τὴν ψυχὴν κινητῶν καὶ βουλημάτων καὶ θήσην καὶ παθῶν ἐκάστου τῶν ζῴων. Εἰσερχόμενα δὲ διὰ τῶν πόρων ἀνακοινωσιν εἰς τοὺς δεχομένους ταῦτα ὡς ὅντα ἐμψυχά καὶ δικτυφοῦσι τὰς δόξας καὶ τοὺς δικλογισμοὺς καὶ τὰς δρμάς τῶν ἐξ ὅντων ἀπελύθησκν ὅντων. Καὶ ἐν μὲν ἡ φορὰ αὐτῶν γίνηται ἀκάλυπτος καὶ ταχεῖκ δι' ἀέρος λείου, μεταδίδωσι παφῶς καὶ καθαρῆς τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῶν ζῴων, ἐν δὲ ἀνιωματίᾳ καὶ τραχύτητι τοῦ ἀέρος δικοτρέφῃ καὶ πολλαχῶς παρεπή τὰ εἶδωλα, ἀμυνοῦται ἡ ἐνέργεια καὶ τῶν καὶ μεταδίδονται οἱ εἰκόνες ἀσκεῖς καὶ συγκεχυμέναι.

"Ἐντεῦθεν δύο κατ' ὀνόματην εἴδη γνώσεως ὑπάρχουσιν, ἐν μὲν, ὅταν οἱ δροὶ τῆς γενέσεως τῆς αἰσθήσεως μὴ ὑπάρχωσιν εὔνοϊκοι καὶ διὰ τοῦτο αἱ εἰκόνες φιλάνουσιν εἰς τὴν ψυχὴν τεθραυσμέναι καὶ τυγκεγυμέναι καὶ ἀσκεῖς, δεύτερον δέ, ὅταν καθαροὶ καὶ ζωηροὶ ἡρεμούσταις καὶ πρὸς τὰς προτερχούμενας εἰκόνας συμμέτρως ἔχούσταις τῆς ψυχῆς ἐφάπτονται. Διὸ ἔχείνην μὲν ὅνομα δέει γνησίην γνώμην, ταύτην δὲ σκοτίην.

"Η θεός.—ΙΙοῦ ἔγκειται ἡ εὐδαίμονία τοῦ ἀνθρώπου; πῶς δ' ἐπιτυγχάνεται; "Οστις οὕτως ἀκριβῶς, ὡς ὁ Δημόκριτος, διακρίνει τὰ φαινόμενα ἀπὸ τῆς ἀληθεύς τῶν ὅντων οὐσίας, οὕτως βεβοίως ἔργον καὶ εύτυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου δὲν δύναται νὰ θεωρῇ τὴν προσήλωσιν εἰς τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, ἀλλὰ ὡς ἀναζητή τὴν εύτυχίαν ταύτην ἐν τῇ δρθῇ τῆς ψυχῆς διαδέσει, ἐν τῇ εὐθυμίῃ, ὡς λέγει ὁ Δημόκριτος. Καὶ ὅντως δὲ τοιούτον φέρει χαρακτήρας τοῦ Δημοκρίτου ἡ ηθική.

Σκοπός τοῦ βίου ἐστὶ κατὰ τὸν Δημόκριτον ἡ εὐδαιμονία. Ἡδονὴ καὶ λύπη τυγχάνουσι τὸ κοιτήριον τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ βλαβεροῦ. Τὸ ἀριστὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ νὰ διάγῃ τὸν βίον αὐτοῦ «ὡς πλεῖστα εὐθυμηθέντι καὶ ἀλάχιστα ἀνηθέντι». Δὲν ἐπεται δέιρως ἐντεῦθεν δτι

δ Δημόκριτος δέχεται τὴν κατ' αἰσθησιν ἡδονὴν ως τὸ ἄκρων ἀγαθόν. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Η εὐδαιμονία, λέγει, καὶ ἡ κακοδαιμονία δὲν κατοικεῖ ἐν βοσκήμασιν, οὐδὲ ἐν χρυσῷ, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου· αενδαιμονίῃ καὶ κακοδαιμονίῃ οὐκ ἐν βοσκήμασιν οὐκέτι οὐδὲ ἐν χρυσῷ, ψυχὴ δ' αἰκιητήδιον δαιμονος. Οὕτε τὸ σῶμα οὔτε ἡ κτῆσις καθίστησι τὸν ἀνθρωπὸν εὐτυχῆ, ἀλλ' ὁ νοῦς καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, ἡ χριστότης. Τὴν τῆς ψυχῆς ἀγαθήν εἰσι θεῖς, τὰ δὲ τοῦ σώματος ἀνθρώπινα. Τιμὴ καὶ πλούτος ἀνευ φρονήσεως τυγχάνει κτῆσις ἀβέβαιος· καὶ δύο εἰλλείπει ὁ νοῦς οὔτε τοῦ βίου δύναται τις νὰ ἀπολαύσῃ οὔτε τὸν τοῦ θυνάτου φίβων νὰ ὑπερνικήσῃ. Οὐχὶ ἀρχ πᾶσιν ἀπόλαυσις ἀδικητῶς, ἀλλὰ μόνη ἡ τοῦ καλοῦ ἐπτιν εὐαγκεία. Τῷ ἀνθρώπῳ λοιπὸν ἐμπρέπει νὰ φροντίζῃ μηλλον περὶ τῆς ψυχῆς η περὶ τοῦ σώματος, ἵνα ἔθισθη νὰ ὑντλῇ ἐξ ἑκυτοῦ τὰς τέρψεις. Εγὶ λόγῳ κυρίως εὐδαιμονίας οὐδὲν ἄλλο ἔστιν ἡ εὐθυγρία καὶ εὐεστώ, ἥτοι ἡ κατάστασις ἐκείνη τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ ἐν γελήνη καὶ εύσταθείᾳ ἡ ψυχὴ διώγει, ὅπ' οὐδενὸς τυρκτυφλένη φίβων η δειπνοδαιμονίας. Ήδη δ' ἐπιτυγχάνει τῆς εὐθυγρίας καὶ εὐεστοῦς ταύτης ὁ ἀνθρώπος; Τούτων ἐπιτυγχάνει ὁ ἀνθρωπὸς τοσούτῳ μηλλον ἀσφαλέστερον, λέγει ὁ Δημόκριτος, θηριούς μάλλον γυνώσκει νὰ περιπρέψῃ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ, νὰ δικηρίνῃ τὸ βλαχερὸν ὅπῃ τοῦ ὀφελίμου, ν' ἀποφεύγῃ τὰς ἀδικιας καὶ νὰ περιπρέψῃ τὰς τῆς ἐνεργειῶν καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ εἰς δ. τι δὲν ὑπερβάνει οὔτε τὴν φύσιν οὔτε τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ· «ἢ γιδο εὐογκήη μοηιαλέπετευμο τῆς μεγαλογκήης». Μετριότης, αὐτόρχεια, ἔγνωτης ἐν τῃ πρόσῃ καὶ τῇ θεωρίᾳ, δισκοίας μερφωσις φέρουσι κατὰ τὸν Δημόκριτον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. 'Ομολογεῖ δὲν ἡ εὐτυχία μετὰ μῆγθου ἐπιτυγχάνεται καὶ δὲν δυστυχία ἀλήτητος προσέρχεται τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ισχυρίζεται οὐδὲν ἦτον, δὲν κέκτηται ὁ ἀνθρωπὸς πάντα πρὸς εὐτυχίαν. 'Εὰν δὲ μεταχειρίζεται ταῦτα πρὸς τιμηντίαν, τούτου κύριος ἔστιν ὑπετίος. Οἱ θεοὶ καὶ πόλις καὶ νῦν μόνον τὰγαλὶς διδύκαιοι τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐδὲν οὔτοι ἐμπίπτωσιν εἰς τὰ βλαχερὰ καὶ ἀγωφελῆ, τοῦτο προέρχεται «διὰ νόου τυφλότητα καὶ ἀγνωμοσύνη». 'Ο βίος τοῦ ἀνθρώπου βιθυνίζεται πρὸς τοὺς τρόπους καταῖ. 'Η τέχνη τοῦ εἶναι εὐδαιμονικ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ἵνα χρησιμοποιῇ δ. τι ἔχει καὶ ἀρκῆται τούτῳ. 'Τοὺς ἀνθρώπους ἡ ζωὴ τυγχάνει οὖτε βραχεῖα καὶ

ένδεής καὶ εἰς πολλὰς μεταβολὰς ἐκτεθειμένη. "Οστις ἔννοετ τοῦτο, οὗτος εὐχριστεῖται μετρίᾳ κτήσει καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν οὐδὲν πλέον ἢ τὸ ἀναγκαῖον ἀπαιτεῖ. "Ο, τι χρειάζεται τὸ σῶμα, εὔκόλως κτᾶται ὁ ἀνθρώπος, καπουςκαὶ δυσχερείας φέρουσι μόνον αἱ πλασταὶ ὄντες, "Οσῷ πλέον τις ἐπιθυμεῖ, τόσῳ πλειόνων χρήζει. Ἡ ἀπληστίας ἐστὶ πολλῷ τῆς ἐνδείας χείρων. Ο δ' ὀλίγων ἐπιθυμημῶν θεωρεῖ τὰ ὀλίγα πολλά. Περιορισμὸς τῶν ἐπιθυμημῶν καθίσταται τὴν πενίαν πλοῦτον. "Οστις θέλει πολλὰ ἀπόλλυσι καὶ ὁ ἔχει ὡς ὁ κύων τοῦ μύθου τὸ κρέας ὅντι τῆς σκιᾶς. Τὸ ὑπέρμετρον καθίσταται πᾶσαν ἥδονὴν λύπην, τὸ δὲ μέτρον ἔξυψος τὴν ἀπόλλυσιν καὶ παρέχει εὐχρέστησιν. Μωρός ἐστιν ὁ ἐπιθυμῶν τοῦ μῆτρος· οὐδὲν δ' ἄχθεται ἐφ' ὅποις δὲν ἔχει. Ἐν παντὶ δρᾷ ἀριστόν ἐστι τὰ μέτραν, ἡ δὲ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψίς ἐστι κακόν. Τὸ τικταν αὐτὸς ἀντὸν παντὶν νικῶν πρώτη τε καὶ ἀρίστη. Λυδρεῖός ἐστιν οὐχὶ ὁ τῶν πολεμίων μόνον ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἥδονῶν κρατῶν. Τὸ δακρύζειν τὴν δργὴν ὑπάρχει μὲν δυσχερές, ἀλλ' ὁ φρόνιμος κρατεῖ αὐτῆς. Τὸ δριθιοφρονεῖν ἐν δυστυχίαις ἐστὶ μέγα τι· διὰ τοῦ νοῦ δύναται τις νὰ δακρύζῃ τὰς ολίψεις. Η κατ' αἰσθησιν ἀπόλλυσις παρέχει μόνον βραχεῖαν τέρψιν καὶ πολλὴν λύπην καὶ οὐδεμίαν τῶν ἐπιθυμημῶν κράτησιν· μόνον οἱ θεοὶ παρέχουσι τῇ ψυχῇ ἀληθῆ εὐτυχίαν καὶ ἐσωτερικὴν ίκκνοπούησιν. Πλοῦτος ἐξ ἀδικίας ἐστὶ κακόν, μόρφωσις δὲ κρείττων τῆς κτήσεως. Οὐδεμία δύναμις καὶ οὐδεὶς θησαυρὸς δύναται νὰ ισομετρηθῇ πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν γνώσεώς τινος. Ἐπειθύμει μᾶλλον, ἔλεγεν ὁ Δημόκριτος, νὰ εὕρῃ μίαν αἰτιολογίαν ἢ νὰ προσκτήσῃται τὴν βασιλείαν τῶν Περσῶν.

Οὐ μόνον ὁ λόγος καὶ ἡ πρᾶξις, ἀλλὰ καὶ ἡ βούλησις πρέπει νὰ καθαρεύῃ ἀδικίας, ἵνα πρόττη τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ καταναγκαζόμενος ἀλλ' ἐκ πεποιθήσεως, οὐχὶ ἐξ ἐλπίδος ἀμοιβῆς ἀλλὰ χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν· οὐχὶ ἐκ φόβου ἀλλ' ἐκ συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος. "Εκαστος διφείλει νὰ αἰσχύνηται ἔκυτὸν μᾶλλον ἢ τοὺς ἄλλους, τὸ δ' ἀδικον ν' ἀποφεύγῃ ἀδιαφορῶν ἀν μηδεὶς ἢ ἀν πάντες οὐκ μάθωσι τοῦτο. Τοῖς θεοῖς ἐστι, λέγει, ἐκεῖνος μόνος ἀγαπητός, οστις μισεῖ τὴν ἀδικίαν· μόνον ἡ συείδησις τοῦ δικαίως πράττειν παρέχει ψυχῆς γαλήνην. "Ο κακῶς

ποιῶν ἔστι πολλῷ δύστυχός τερος· οὐδὲ κακῶς πάσχων. Ήξερνεῖ τὴν φρόνησιν, ἥτις τὸ τρίκη μεγάλη ἀγαθὴ ἡμῶν παρέγει, τὸ εὖ λογίζεσθαι, τὸ καλῶς λέγειν καὶ τὸ δραῦτος λαμπτεῖν. Ή αἰράθεις τοῦ κρείσσονός ἔστιν αἰτία τῆς ἀμφοτίνας, διὸ παρανεῖ καὶ συμβουλεύει διδασκαλίαν καὶ γύρινασιν ὡς τὸ ἀπαρχήτητα ὅργανα τῆς τελειοποίησεως. Άποτρέπει ἀπὸ τοῦ φιόνου καὶ τῆς κακονοίκας, ἀπὸ τῆς φιλαργυρίας καὶ τῶν ὄλλων κακῶν. Καὶ ἐν γένει τὸ ηθικὴ παραγγέλματα τοῦ Δημοκρίτου δεικνύουσιν ἀνδρας πληνούσις πείρας, λεπτοτάτου παρατηρητικοῦ, σιβυρᾶς ηθικῆς δικτύεσσας καὶ καθηρῶν ηθικῶν ἀρχῶν.

Ἐνθρόπων ἐκφράσεις αὐτοῦ ἀποπνέουσι τὸ αὐτὸν μῆρον, φέρουσι τὸν αὐτὸν σεμνὸν χαρακτήρα. Τὴν τῆς φιλίας ἀξίαν ἐκτιμᾷ πληρέστατα. "Οστις οὐδένα χρηστὸν ἀνδρας ἔχει φίλον, αὐτὸς οὐκ ἔπιν αξίος γὰρ ζῆν. Ή φιλία ἑνὸς φρονίμου ἀνδρὸς ὑπάρχει πολλῷ κρείσσον ἢ η φιλία πάντων τῶν μωρῶν. 'Ἄλλα' ἵνα τις ἀγαπηθῇ πράγματα, ὀφείλει ν' ἀγαπᾷ τοὺς ὄλλους, η δὲ τοικύτη φιλία ἔστι τότε ηθική, ἐὰν μὴ μολύνηται ὑπὸ παλιῶν ἀξιοκτηκρίτων· αἰδηπιος ἔρως ἀνθρώπιστως ἐφίεσθαι τῶν καλῶν·

"Η πολιτεία. '(Ο) Δημόκριτος ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτείας. '(Ο) σοφὸς βεβαίως δύναται πανταχοῦ νὰ ζήσῃ ὁ ἴκανος χαρακτήρας ἔχει πατρίδα ὅλον τὸν κόσμον· αἴνιγμα ποιητὴ πᾶσι γῆ βατή, ψυχῆς γὰρ ἀγαθῆς πατρὸς δέ τοιποις κάποιος· ἀλλὰς συγγρίνως λέγει δὲ οὐδέν· λαχμαπόρτερον καὶ ὀφελιμώτερον κακῆς πολιτείας. Ή πολιτικὴ περιλαμβάνει πάντα, ταύτης μὲν σωζομένης, πάντα σώζονται, ταύτης δὲ φθειρομένης, πάντα τρισσούνται. Ή ἀπορίας τοῦ κοινοῦ ἔστι πολλῷ χαλεπωτέρως τῆς ἑνὸς ἐκάστου· αὐτὸν γὰρ ὑπολείπεται ἀγῶν διπλούσιας". Προτιμᾷ νὰ ζῆ παντοῖς ἄλλας ἐλεύθερος ἐν δημοκρατίᾳ, η παρὸς τοῖς ἰσχυροτάτοις ἐν ἀφίσιονται ἄλλας ἐν περιορισμῷ. Μόνον διὰ τῆς ὅμοιόρου συνεργασίας δύναται νὰ προαγῇ γενναῖόν τι· η τῶν πολιτῶν διχόνοιά ἔστι πάντοτε καὶ ἐν παντὶ κακὸν μέγιστον. 'Ο νόμος ἔστιν εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων. 'Λπαιτεῖ δὲ Δημόκριτος νὰ δέρχωσιν οἱ δέριστοι, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς νόμους ὑπακοήν, ἀνιδιοτελῆ φροντίδα τῶν κοινῶν, προμημίσαν γενικὴν πρὸς βοήθειαν ὄλληλων καὶ οἰκτείρει τὴν κατάστασιν, ἐν ἣ κακαὶ ἀρχαὶ

δὲν ὑποστηρίζονται ἐπαρκῶς καὶ περέχεται οὕτω τοῖς κακοῖς ἡ δύναμις νὰ κακουργῶσιν. Ὁ πολιτικὸς βίος ἔστι συνδεδεμένος μετὰ κινδύνων καὶ βλάβης. Κατὰ τοῦτο ἔστιν ὁ Δημόκριτος σύμφωνος πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Ο γάρ μοι. Μερὶς τοῦ γάμου ἐφρόνει ὥδε. Ὅψηλὴν ἡθικὴν τοῦ γάμου ἀντίληψιν δὲν εἶχε· διότι λαμβάνει πρὸς δρθιαλμῶν μᾶλλον τὸ κακόν τοῦ γάμου μέρος τοῦ γάμου ἢ τὸ ἡθικόν. Λποστρέφεται τὴν συναυτίκην ὡς μικρὸν ἀπόπληξίαν· «εξέσσονται γὰρ ἀνθρώπως ἀνθρώπον καὶ ἀποσπᾶται πληγῇ τινι μεριζόμενος». Μερὶς τοῦ γυναικείου φύλου δὲν ἔνθουσις. Δέν θέλει νὰ ἔχῃ τέκνα, διότι ἡ ἀνατροφὴ αὐτῶν ἀφέλκεται τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἔργων, δὲν ὑπάρχει δὲ καὶ βεβαιότης περὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Εὑρίσκει μὲν φυσικὴν καὶ καθολικὴν τὴν πρὸς τοὺς παιδεῖς ἀγάπην, ἀλλὰ θεωρεῖ συνετώτερον νὰ υἱοθετῇ τις ξένους παιδεῖς, διότι δύναται νὰ ποιήται ἐκλογήν, ἐνῷ ἐκ τῆς τύχης κρέμεται, διὸ θὰ γένωνται τὰ ἴδια χρήστα.

Σχέσις τῆς ἡθικῆς τοῦ Δημοκρίτου πρὸς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα. Εάν ἀναζητήσωμεν τὸν δεσμὸν, τὸν συνδέοντα τὴν ἡθικὴν τοῦ Δημοκρίτου πρὸς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα, θὰ εὑρωμεν τὸνδε. "Ωσπερ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ ὁ Δημόκριτος αἴρεται ὑπεράνω τῶν φυινομένων, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἡθικῇ εἰς τὸ ἔξωτερικὸν ἀποδίδωσιν ἐλάσσονα σημασίαν." Η γνῶσις, δτι ἐν τῇ φύσει κρατεῖ ἀναλλοίωτος τάξις, ὥφειλε βεβαίως νὰ ἐγείρῃ ἐν αὐτῷ τὴν πεποίθησιν, δτι ἀριστὸν πάντων ἔστι τὸ ἀρέσκεσθαι τῇ τάξει ταύτῃ. Τὴν συνάφειαν δριώς ταύτην δὲν ἔπειχείρησε νὰ δεῖξῃ ὁ Δημόκριτος. Δέν ἐπρογραπτεύθη περὶ τῆς ἡθικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις ἡθικὰς ἐποιήσατο καὶ ἔθηκε κακόνας βιωτικούς, οἵτινες δὲν συνδέονται μετ' ἀλλήλων δι' ὧρισμένων ἐπιστημονικῶν ἐννοιῶν. Τὰ ἡθικὰ ταῦτα τοῦ Δημοκρίτου ἀποφθέγματα δὲν εὑρίσκονται εἰς στεγνὴν συνάφειαν πρὸς τὰς φυσικὰς αὐτοῦ δοξασίας. Η ἡθικὴ λοιπὸν αὐτοῦ καίπερ λίστην ἀξιοπαρατήρητος καὶ πάσης τηρῆς αξίας, δεικνύουσα κακοφανῶς τὴν προχωροῦσσαν ἀνάπτυξιν τῆς ἡθικῆς σκέψεως, ἦτις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκφαίνεται καὶ παροι τοῖς Σοφισταῖς καὶ τῷ Σωκράτει, ἐμφανίζεται δριώς ἐν τῷ φιλοσοφικῷ αὐ-

τοῦ συστήματι ὡς πάρεργόν τι καὶ οἶνον προσθήκην μέρος οὐχί δὲ καὶ ὡς μέρος τοῦ ὅλου.

Θρησκευτικὴ δοξασίαι τοῦ Δημοκρίτου.
Τὸ αὐτὸ δυνάμεις νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τοῦ Δημοκρίτου. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ἐγένετο φυνέρων ὅτι ὁ Δημόκριτος δὲν ἔδύνκτο νὰ συμμερίζηται τὰς θρησκευτικὰς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ πεποιθήσεις. Τὸ θεῖον καθ' ἑκατόν, τὸ οἰώνιον δὲν, ἐάς οὖ παντας τάλλος ἐξαρτῶνται, ὑπάρχει κατ' αὐτὸν ἡ φύσις ἀκριβέστερον τῷ σύνολον τῶν ἀτόμων, μπερ διὸ τοῖς βάρωις αὐτῶν κινούμενη σχηματίζουσι τὸν κόσμον. Ἀπλοῦς τρόπος ἐκράσσεις ἐστιν, ὅταν ταῦτα ὄνοματά τη Δημοκρίτους θεούς. Δημοκρίτος ἀσκήτως ἐχαρακτήριζε τὸ ἐν τε τῇ φύσει καὶ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον φύγιαν καὶ λογικὸν στοιχεῖον ὡς θεῖον νοῦν, διὸ τοῦτον βεβίως καὶ γάνον τὸν λόγον, διὸ τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐστιν ἡ τελειωτάτη ὥστη καὶ ὁ λόγος πάσης ζωῆς καὶ νοήσεως.

Καὶ τοὺς ἀστέρας ὡς τὴν ἔδραν τοῖς θείοις πυρὸς ἀνέμεχεν ἵσως θεούς. Τοὺς θεούς ὅμιλος τοῦ λακοῦ ὑπελάμβανεν ὡς πλάσματα τῆς φαντασίας, δι' ὃν κατ' ἀρχὰς παρίσταντο ἔννοιαν τινες φυσικαὶ καὶ ηθικαὶ. Ὁ Ζεὺς ἐσήρχετο τὸν ἀέρα, ἡ Ήλιολάχη τὴν φρέσκηταν κτλ. Μετὰ ταῦτα δὲ τὰ ποιητικὰ ταῦτα καταπλεύσατε ύπελήφθησαν ὡς ὄντα προσωπικῶς ὑπάρχοντα. Εἰς τοικύτας δὲ ἐννοίας ἡλίου οἱ ἀνθρώποι ἔνεκα τῆς μεγίστης ἐντυπώσεως, ἢν ἐποίησαν αὐτοῖς ἔκτατα φυσικὰ φαινόμενα, οἷον καταιγίδες, καρπάται, ἐκλείφεις ἡλίου καὶ σελήνης κ.τ.δ. Ἀλλ' ἐφρόνει προσέτι ὅτι προηλίθιον καὶ ἐξ ἀληθῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων καὶ θεωριῶν, ὡν οἱ ἀνθρώποι δὲν ἔλαβον αντίληψιν ἀκριβῆ. Παρεδέχετο δῆλος δὴ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ εἶδωλα μεγάλα καὶ ὑπερμεγέθη καὶ δύσπραστα, φωνὴς ἀφίέντα, πολὺ ἐπομένως τοῦ ἀνθρώπου ὑπέρτερα καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐγοντα μορφὰς ἀνθρωποειδεῖς. Τὰ εἶδωλα ταῦτα ἐμφανίζονται τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς θηρίοις· διότι ἀπολυμένη ἐκ τῶν προγριπτικῶν ὄντων ὡς δύμοισχήμονες ἀπορροστέ, ὡς δείκελαι, χωριστοὶ συγγένειοι εἰς μικροτάτας ἀποστάσεις καὶ γίνονται ὄρκτοι καὶ ἀκουστὰ τοῖς τε ἀνθρώποις καὶ τοῖς ζώοις. Θεωροῦνται δὲ ὑπ' αὐτῶν ὡς θεοί, καίπερ κατ' ἀλήθειαν μὴ ὄντα θεῖς καὶ ἀρθροτα, ἀλλὰ γάνον ἦταν τοῦ ἀν-